

'המדינה האסלאמית' ושאִיפּוּתִיה באפריקה

סמדר שאול ויורם שוייצר¹

כחלק משאיפותיה של 'המדינה האסלאמית' להתפשט ברחבי העולם נבחר ארגון בוקו חראם הניגרי לשמש נציגה באזור מערב יבשת אפריקה. בוקו חראם היה הראשון שאותת על אודות רצונו להתאחד עם 'המדינה האסלאמית', ולאחר שזו בחנה את התאמתו לכך, התקבלה ההחלטה על איחוד בין השניים. המהלך לקראת ההודעה הרשמית של האיחוד החל עם שבועת האמונים של מנהיג בוקו חראם, אבו בכר שקאו, לאבו בכר אל-בגדאדי ב-7 במרץ 2015, ונמשך בהכרזה של דובר 'המדינה האסלאמית', מוחמד אל-עדנאני, כמה ימים לאחר מכן, בדבר קבלתו של הארגון הניגרי כמחוז רשמי של 'המדינה האסלאמית' במערב-אפריקה. תהליך האיחוד של בוקו חראם עם 'המדינה האסלאמית' משמש דוגמה לאופן שבו נרקמות בריתות של 'המדינה האסלאמית' עם שותפיה-כפיפיה גם במקומות אחרים בעולם, מאפשר הצצה למניעים שעמדו בבסיס ההחלטה של כל אחד מהצדדים להשתתף בתהליך וכן מעניק הבנה לגבי שאיפותיהם ביבשת אפריקה.

ארגון בוקו חראם הוקם בשנת 2009 על ידי מוחמד יוסוף, מטיף דת ממידגורי שבצפון-מזרח ניגריה, ששאף לכונן מדינה אסלאמית באזור זה על פי עקרונות השריעה, כאשר חלק מפעיליו כבר החלו לפעול למען מטרה זו שנים קודם לכן. שמו הרשמי של הארגון הוא 'ג'מאעת אהל א-סונה לא-דעוה ולא-ג'האד', אך הוא מוכר בפי כול בשם בוקו חראם, שפירושו 'חינוך מערבי הוא אסור'. בעקבות התנגשות אלימה בין פעילי הארגון למשטרה שאירעה ב-2009 מאות פעילים נעצרו ומנהיג הארגון הוצא להורג. במקומו מונה סגנו, אבו בכר שקאו, אשר נשבע לנקום את מות מנהיגו ולהילחם מלחמת חורמה בממשל הניגרי ובמוסדות המדינה. ב-2010 החל הארגון בביצוע פעולות טרור בניגריה.²

לאחר מינויו כמנהיג הארגון הצהיר שקאו על תמיכה בארגון אל-קאעדה ובבן-לאדן, שהנהיג באותו שלב את מחנה הג'האד העולמי.³ כחלק ממאמציו להדק את הקשר עם ארגון הג'האד העולמי כתב שקאו מכתבים שמוענו לבן-לאדן, ואשר נמצאו

לאחר מותו בביתו באבוטאבאד, פקיסטן, במאי 2011.⁴ במקביל קיים בוקו חראם קשרים עם שותפיו 'אל-קאעדה במגרב האסלאמי' וא-שבאב הסומלי, אשר התבטאו באימונים, בהכשרות ובסיוע בכוח אדם ובציוד.⁵ הארגון הניגרי מצדו שלח לוחמים משורותיו לסייע לשלוחת 'אל-קאעדה במגרב האסלאמי' בלחימתו במאלי.⁶

את השפעתו של אל-קאעדה על מאפייני פעילותו של בוקו חראם ניתן היה לזהות כבר בשנת 2011, כאשר הארגון הניגרי אימץ את דפוס הפעולה של פיגועי ההתאבדות בהשראת אל-קאעדה. פיגועי ההתאבדות הפכו לדפוס פעולה שגרתי בפעילות הארגון מאז החל לבצעם ביוני 2011. במשך ארבע השנים שחלפו מאז ביצע הארגון למעלה מ-160 פיגועים כאלה בניגריה, וב-2015 אף שלח מתאבדים אל מעבר לגבולותיה: קמרון, צ'אד וניז'ר.⁷ בפיגועי ההתאבדות הראשונים שביצע הארגון בתחנת משטרה באבוג'ה, בירת ניגריה, ובחזית בניין האו"ם, הסתייע בהדרכה מפעילי 'אל-קאעדה במגרב האסלאמי', וייתכן שהללו סיפקו לו גם את חומרי הנפץ.⁸ הארגון הניגרי זכה, ככל הנראה, גם לחניכה מצד אנשי 'אל-קאעדה במגרב האסלאמי' בתחום התעמולה והתקשורת, והדבר ניכר ברטוריקה שבה השתמש מנהיג הארגון שקאו ובאיומים שהשמיע כלפי מדינות מערביות, בדגש על ארצות הברית ואף על ישראל.⁹

למרות קשריו של בוקו חראם עם שלוחות אל-קאעדה, הארגון לא זכה להתקבל באופן רשמי למערכת הבריתות שלו. ייתכן כי דרך התנהלותו של בוקו חראם לא תאמה את תפיסותיהם של בן-לאדן וממשיכו, איימן א-זואהירי, במיוחד בשל מדיניות ה'תכפיר' של הארגון הניגרי (הכרזה על מוסלמים ככופרים, ולכן בני-מוות), ופגיעתו חסרת האבחנה במוסלמים חפים מפשע, שממנה הסתייגו מנהיגי אל-קאעדה בשל חששם מאבדן תמיכה בקרב מוסלמים בעולם. בנוסף, שאיפתו הבלתי-מוסותרת של מנהיג בוקו חראם להכריז על הקמת מדינה אסלאמית בצפון-מזרח ניגריה הייתה מנוגדת לעמדתו של בן-לאדן, שטען כי הזמן אינו בשל לכך.¹⁰ בשל מערכת הקשרים שהתקיימה בין בוקו חראם לבין שותפיו אל-קאעדה ובהיעדר חלופה, המשיך הארגון לתמוך באל-קאעדה. מצב זה השתנה עם הופעת ארגון דאע"ש, שהפך בהמשך ל'מדינה האסלאמית', ובמיוחד לאחר ההכרזה על הקמת ח'ליפות ועל מנהיגו, אבו בכר אל-בגדאדי, כח'ליף ביוני 2014.

האיתות הראשון מצד ארגון בוקו חראם על אודות התערעורת תמיכתו באל-קאעדה ורצונו להתאחד עם 'המדינה האסלאמית' ולהיות חלק מהח'ליפות הגיע זמן קצר לאחר ההכרזה על הקמתה. ביולי 2014 פרסם מנהיג בוקו חראם תמיכה בח'ליפות ובעומד בראשה, אל-בגדאדי, שאותו כינה "מנהיג כל המוסלמים באשר הם". בשלב זה, שקאו לא נטש באופן רשמי את מחנה אל-קאעדה והביע עדיין תמיכה גם במנהיגו א-זואהירי ובמנהיג הטליבאן מולה עומר.¹¹ אולם, אזכורו של אל-בגדאדי כ"מנהיג כל המוסלמים" ביטא את תמיכת בוקו חראם בהקמת הח'ליפות על ידי 'המדינה האסלאמית' ואת

נטייתו לקבל את בגדאדי כמנהיג החדש של הג'האד העולמי. ביטוי נוסף לתמיכתו של בוקו חראם ברעיון הח'ליפות היה עם הכרזתו של שקאו, בסוף אוגוסט 2014, על הקמת מדינה (אמירות) אסלאמית בצפון-מזרח ניגריה, ששטחה ישתרע על כ-50 אלף קמ"ר.¹² מהלך זה שיקף את שאיפותיו של שקאו עצמו להשתלב בח'ליפות כאמיר וביטא את יתרונותיו של בוקו חראם כנציג מועדף של 'המדינה האסלאמית' במערב יבשת אפריקה. מאחר שבשלהי 2014 נדמה היה שהארגון הניגרי נמצא בשיא כוחו, ההכרזה על הקמת מדינה אסלאמית – המשתרעת על שטח נרחב – היוותה הפגנת כוח משמעותית ושימשה את שקאו להצגת יכולותיו לשמש אמיר לא רק להלכה אלא גם למעשה. תגובת 'המדינה האסלאמית' לא איחרה לבוא ובספטמבר 2014 פרסמה ב'דאביק', מגזין התעמולה שלה באנגלית, את תנאיה לקבלת נאמנויות מהארגונים השונים, בהזכירה את בוקו חראם הניגרי כמועמד לכך.¹³

החל מאוקטובר 2014 ניתן היה לזהות את השפעות ההתקרבות של בוקו חראם ל'מדינה האסלאמית' בתמורות שחלו בפעילותו התקשורתית של הארגון הניגרי. הדבר בא לידי ביטוי בסרטונים שהופצו באינטרנט מטעם הארגון ואשר שאבו השראה מסרטוני 'המדינה האסלאמית' – משימוש בסמל הדגל השחור המזוהה עם 'המדינה האסלאמית' שהתנוסס בהם, ועד איכות הצילום הגבוהה. סממנים אלה חיזקו את ההערכה כי 'המדינה האסלאמית' מסייעת לארגון הניגרי בביסוס יכולותיו בתחום זה.¹⁴ 'המדינה האסלאמית' סייעה לארגון הניגרי גם ביצירת זרוע תקשורת מקצועית. במסגרת זו הוקצה פעיל מומחה בתחום המדיה החברתית מטעם 'המדינה האסלאמית', שיצר בינואר 2015 חשבון טוויטר עבור הארגון הניגרי והחל בהפצת מסרים מטעם בוקו חראם, שחלקם הופצו גם בחשבונות האישיים של פעילי 'המדינה האסלאמית' ובערוצי המדיה הרשמיים שלה. נראה כי בדרך זו התאפשר ל'מדינה האסלאמית' לפקח על המסרים שהועברו מטעם בוקו חראם, כך שיותאמו לרוחה. כחודש לאחר מכן הועבר ניהול חשבון הטוויטר לידי בוקו חראם, שהפך לשופרה הרשמי של 'המדינה האסלאמית' במרכז אפריקה.¹⁵

עם הבשלת התנאים לאיחוד בין הארגונים שיגרה 'המדינה האסלאמית' בסוף פברואר 2015 צוות מטעמה לניגריה, שמטרתו הייתה לנהל את המשא ומתן עם בוקו חראם על תנאיה של הכרזת הנאמנות.¹⁶ עם תום המשא ומתן במרס 2015, הארגון הניגרי נשבע אמונים לח'ליפות ולעומד בראשה. לאחר מכן, ב-12 במרס, 'המדינה האסלאמית' פרסמה הודעה, שלפיה היא מקבלת את הצהרת הנאמנות הזו.¹⁷ כחלק מהשלמת האיחוד בין בוקו חראם לבין 'המדינה האסלאמית' פרסמה האחרונה סרטון וידאו בסוף אפריל 2015, שבו הכריזה על שינוי השם של הארגון הניגרי ל'פרובינציית המדינה האסלאמית' במערב-אפריקה' (ISWAP), ועל שילובו באימפריה האסלאמית

האיחוד בין בוקו חראם לבין 'המדינה האסלאמית' התרחש בתקופה שבה היה הארגון הניגרי תחת מתקפה צבאית רב־לאומית בראשות ניגריה וקואליציה של מדינות האזור, אשר גרמה לו לאבד את מרבית השטחים שהיו בשליטתו והעמידה אותו בפני סכנת תבוסה.¹⁹ לאחר האיחוד עם 'המדינה האסלאמית' ניתן היה להבחין בשדרוג יכולותיו של הארגון, שהתבטאו בהגברת היקף פעילותו, ביעילות פיגועיו ובפריסה הגאוגרפית שלהם. שינויים אלה מיצבו את הארגון הניגרי כאיום אזורי שיש למגרו והמחייב התגייסות רחבה של כלל מדינות האזור. אלה התאגדו לכוח רב־לאומי בהנהגת מוחמדו בוחארי, הנשיא החדש של ניגריה שהוא מוסלמי ואשר נבחר בסוף מרס 2015, לאחר שהביס את הנשיא הנוצרי ג'ונתן גודלאק ששלט בניגריה מאז 2010. עבור 'המדינה האסלאמית', קבלת בוקו חראם למערכת הבריתות שלה אפשרה לה דריסת רגל ראשונה ומשמעותית במערב יבשת אפריקה, אשר נותנת מענה לשאיפתה להתפשטות הח'ליפות לרחבי העולם. בנוסף, האיחוד עם הארגון הניגרי עשוי לאפשר ל'מדינה האסלאמית' יצירת רצף טריטוריאלי עם מחוזותיה הצפוניים ביבשת, בהם לוב ואלג'יריה, לצד הרחבת השפעתה למדינות נוספות ביבשת. סימנים למימוש כוונה זו ניתן לזהות, בין היתר, בכינונו של בוקו חראם לשגר מתאבדים למדינות שמחוץ לניגריה – דפוס שהחל רק ב־2015.²⁰

כחלק ממגמות ההתפשטות של 'המדינה האסלאמית' ביבשת, היא פועלת להרחבת הח'ליפות גם למזרח יבשת אפריקה ומקווה לעשות זאת באמצעות גיוסו של א־שבאב הסומלי.²¹ אמנם, הארגון הסומלי מצוי בברית עם אל־קאעדה מאז פברואר 2012, אבל מבחינת 'המדינה האסלאמית' קיימת שאיפה להעבירו לשורותיה.²² מעבר ליתרון הטריטוריאלי הטמון באיחוד זה, הרי מהלך כזה, אם יצלח, יהווה ניצחון משמעותי עבור 'המדינה האסלאמית' ביריבות עם אל־קאעדה על הבכורה במחנה הג'האד העולמי, המתקיימת גם ביבשת אפריקה. פירוק הברית של א־שבאב הסומלי עם אל־קאעדה עשוי לערער גם את הבריתות האחרות של אל־קאעדה עם שלוחות נוספות, בהן 'אל־קאעדה במגרב האסלאמי' ו'אל־קאעדה בחצי־האי ערב', המצויות בקשרים הדוקים עם א־שבאב הסומלי. איחוד בין 'המדינה האסלאמית' – שנהנית מדימוי גלובלי מנצח המזוהה עם מימוש חזון הח'ליפות ואשר שופעת משאבים ואמצעים – מהווה פיתוי גדול עבור הארגון הסומלי, או לפחות עבור חלק מפעיליו. לא בכדי מצוי כיום ארגון זה – הידוע בחילוקי הדעות הקיימים בתוכו, שהובילו בעבר לחיסולים פנימיים בתוכו ותרמו, על פי השמועות, גם לחיסול מנהיג הארגון גודאנה בספטמבר 2014²³ – במחלוקת פנימית גם ביחס להמשך הנאמנות לאל־קאעדה, אל מול העתקת הנאמנות ל'מדינה האסלאמית'. מנהיגי הארגון פועלים ליישוב המחלוקת הזו כדי להימנע מפילוג.

לסיכום, אפשר לומר כי בעת הנוכחית בוקו חראם הוא שחקן הציר בפעילות 'המדינה האסלאמית' באפריקה, כשהאחרונה שוקדת על הרחבת השפעתה אל מזרח היבשת ולפיתוי ארגונים נוספים, ובראשם א־שבאב הסומלי, במטרה להעביר את נאמנותם אליה. אל אלה מתווספים ארגונים סלפים־ג'האדים מצפון יבשת אפריקה, בעיקר מלוב ומתוניסיה, הנכללים בשורות 'המדינה האסלאמית'. חלק משמעותי משיקולי 'המדינה האסלאמית' בנקיטת אסטרטגיה זו נוגע ישירות לתחרות הפנימית במחנה הג'האד העולמי, ונועד להחליש את מערכת הבריתות של אל־קאעדה בדרך לכיבוש ולביסוס מעמד בכורה במחנה זה.

למרות מה שנראה כתנופת הצלחות של 'המדינה האסלאמית' בחלקי היבשת האפריקאית, בוקו חראם, נציגה המרכזי במערב היבשת, סובל מיריבויות פנימיות ומהנהגה בלתי־יציבה ועומד בפני התקפה אזורית מגובשת ומשולבת. מכאן שאין ביטחון בהצלחתו, וכך גם לגבי נאמנותו המוחלטת ל'מדינה האסלאמית'. גם מבחינת אל־קאעדה, יריבה המושבע של 'המדינה האסלאמית', לא מדובר בסוף פסוק, ונראה כי הארגון לא ויתר בקרב על הבכורה מול 'המדינה האסלאמית' באפריקה. תחרות זו מותירה פתח לפעילות נגדית מצדה של הקואליציה האזורית בשיתוף הקואליציה הבינלאומית המערבית, כדי לתקוע טריז בין המחנות הניצים, להגביר את החיכוך ביניהם ולהחלישם במטרה להביסם. עם זאת, ניתן להעריך כי גם בשנים הקרובות תמשיך יבשת אפריקה להוות אזור מרכזי לפעילות טרור, הן מצד 'המדינה האסלאמית' והן מצד אל־קאעדה, והמערכה נגדם אינה צפויה להסתיים בקלות או במהרה.

הערות

- 1 המחברים מודים לעינב יוגב, חוקרת בתכנית למחקר טרור במכון למחקרי ביטחון לאומי, ולאדם הופמן, מלגאי ניובאואר במכון, על סיועם לפרסום מאמר זה.
- 2 David Doukhan, "Who Are You, Boko Haram?" International Institute for Counter-Terrorism (ICT), December 12, 2012, <http://www.ict.org.il/Article/991/Who-Are-You-Boko-Haram>
- 3 "Profile: Boko Haram," *Al-Jazeera English*, December 31, 2010, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2010/12/2010123115425609851.html>
- 4 Eli Lake, "Boko Haram's Bin Laden connection," *The Daily Beast*, May 11, 2014, <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/05/11/boko-haram-s-bin-laden-connection.html>
- 5 Ely Karmon, "Boko Haram's International Reach," *Perspectives on Terrorism*, Volume 8, Issue 1 (February 2014), <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/326/html>
- 6 Sudarsan Raghavan, "Nigerian Islamist militant return from Mali with weapons, skills," *The Washington Post*, May 31, 2013, https://www.washingtonpost.com/world/africa/nigerian-islamist-militants-return-from-mali-with-weapons-skills/2013/05/31/d377579e-c628-11e2-9cd9-3b9a22a4000a_story.html
- 7 Virginia Comolli, "The regional problem of Boko Haram," *Survival: Global Politics and Strategy*, 22 July 2015, <http://www.iiss.org/en/publications/survival/sections/2015-1e95/survival--global-politics-and-strategy-august-september-2015-c6ba/57-4-07-comolli-cm-7fd1>

- 8 "Boko Haram: Growing Threat to the U.S.," Homeland. U.S. House of Representatives - Committee on Homeland Security, September 13, 2013.
- 9 שם.
- 10 Don Rassler, Gabriel Koehler-Derrick, Liam Collins, Muhammas al-Obaidi and Nelly Lahoud, "Letters from Abbottabad: Bin Ladin Sidelined?," Combating Terrorism Center, May 3, 2015, <https://www.ctc.usma.edu/posts/letters-from-abbottabad-bin-ladin-sidelined>
- 11 "Boko Haram voices support for ISIS' Baghdadi," *Al-Arabiya*, July 13, 2014, <http://english.alarabiya.net/en/News/africa/2014/07/13/Boko-Haram-voices-support-for-ISIS-Baghdadi.html>
- 12 "Nigerian town seized by Boko Haram 'part of Islamic caliphate', leader says," *The Telegraph*, August 24, 2014, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/11054219/Nigerian-town-seized-by-Boko-Haram-part-of-Islamic-caliphate-leader-says.html
- 13 *Dabiq*, Al-Hayat Media Center, issue 5, October 2014.
- 14 Gbenga Akingbule and Drew Hinshaw, "Boko Haram Denies Nigeria Cease – Fire Claim," *The Wall Street Journal*, November 1, 2014, <http://www.wsj.com/articles/boko-haram-denies-nigeria-cease-fire-claim-1414846770>
- 15 Jacob Zenn, "A Biography of Boko Haram and the bay'a to Al Baghdadi," Combating Terrorism Center, March 19, 2015, <https://www.ctc.usma.edu/posts/a-biography-of-boko-haram-and-the-baya-to-al-baghdadi>
- 16 שם.
- 17 "Islamic State 'accepts' Boko Haram's allegiance pledge," BBC, March 13, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-31862992>
- 18 Tomi Oladipo, "Africa blog: Islamic State strengthens ties with Boko Haram," BBC, April 24, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-32435614>
- 19 Colin Freeman, "Inside Boko Haram's 'caliphate' in Nigeria," *The Telegraph*, 11 May 2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/11596614/Inside-Boko-Harams-caliphate-in-Nigeria.html>
- 20 Virginia Comolli, "The regional problem of Boko Haram," *Survival: Global Politics and Strategy*, 22 July 2015, <http://www.iiss.org/en/publications/survival/sections/2015-1e95/survival--global-politics-and-strategy-august-september-2015-c6ba/57-4-07-comolli-cm-7fd1>
- 21 Robyn Kriel and Lillian Leposo, "In video, Somali ISIS members court al-Shabaab," CNN, May 22, 2015, <http://edition.cnn.com/2015/05/22/world/somalia-isis-al-shabaab-video>
- 22 Don Rassler, Gabriel Koehler-Derrick, Liam Collins, Muhammas al-Obaidi and Nelly Lahoud, "Letters from Abbottabad: Bin Ladin Sidelined?" Combating Terrorism Center, May 3, 2015, <https://www.ctc.usma.edu/posts/letters-from-abbottabad-bin-ladin-sidelined>
- 23 Isma'il Kushkush and Jeffrey Gettleman, "As Power of Terror Group Declines, Ones-Fearred Fighters Defect," *The New York Times*, November 4, 2014, http://www.nytimes.com/2014/11/05/world/africa/shabab-somalia-fighters-leave-terror-group-behind.html?_r=0